

*Кернякевич-Танасійчук Ю. В.,**кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА ПОЛІТИКА»

Анотація. Стаття присвячена дослідженню кримінально-виконавчої політики як складової частини політики у сфері боротьби зі злочинністю та визначенню її поняття.

Ключові слова: політика, політика у сфері боротьби зі злочинністю, кримінально-виконавча політика, тюремна політика.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану та глибокої соціально-економічної кризи в Україні спостерігається загострення криміногенної ситуації, зростання кількості вчинюваних злочинів тощо. Така негативна тенденція вимагає розроблення ефективних засобів політичного та правового характеру, які б сприяли боротьбі зі злочинністю, зменшенню кількісних та якісних характеристик цього явища.

Для результативної боротьби зі злочинністю необхідно виробити відповідні засади, механізми, стратегію і тактику, що має бути відображено у відповідній державній концепції боротьби зі злочинністю. Така концепція мала би бути не лише правовим документом, але й політичним, оскільки саме за допомогою політичних важелів можна реалізувати правові завдання.

Будучи первинним елементом у системі відносин, політика здійснює значний вплив на ідеологію, право, формує їх принципи та зміст. У сучасних формаціях право є основним провідником вираження політики. Право і політика в сучасних відносинах – це діалектично обумовлені інститути: політика реалізується в нормах права, а право впливає на політику шляхом реалізації норм, які закріплюють принципи політики [1, с. 121].

Метою статті є визначення поняття «кримінально-виконавча політика».

Виклад основного матеріалу. Поняття «політика» має грецьке походження і означає державну діяльність.

Політика як соціальне явище є предметом дослідження такої науки, як політологія. У підручниках та навчальних посібниках із політології даються різні означення поняттю «політика». Наведемо окремі з них.

Політика – це складне соціальне явище, що проявляється у суспільній діяльності по завоюванні, використанні та реалізації влади в інтересах соціальних груп, інститутів політичної системи чи окремої особи [2, с. 9].

Узагальнюючи соціологічні, субстанціональні, діяльнісні дефініції поняття «політика» визначають як соціальне явище, людську діяльність, що виражається у взаємодії між соціальними спільнотами, класами, націями, народами, державами, партіями, громадянами та їхніми об'єднаннями на ґрунті політичної влади, реалізації певних цілей з метою поліпшення умов життя людей, забезпечення суспільного і світового порядку [3, с. 11].

Деякі відмінні дефініції цього поняття містять окремі словники та енциклопедії.

Так, наприклад, у словнику іншомовних слів під поняттям «політика» розуміються цілі та завдання, що їх ставлять су-

спільні класи в боротьбі за свої інтереси; методи і засоби досягнення цих цілей і завдань, а також діяльність органів державної влади й державного управління, яка відображає суспільний лад та економічну структуру країни [4, с. 536].

Сучасний тлумачний словник української мови поняття «політика» визначає як мету і завдання, що їх ставлять суспільні класи або політичні партії в боротьбі за свої інтереси; методи і засоби досягнення цього; діяльність органів державної влади й державного управління або політичної партії у тій або іншій галузі в певний період [5, с. 697].

Юридична енциклопедія поняття «політика» тлумачить, як систему цілей та засобів їх досягнення тієї чи іншої держави у сфері внутрішнього і зовнішнього життя [6, с. 629]. З огляду на таке визначення політику прийнято поділяти на внутрішню і зовнішню. Під внутрішньою політикою розуміють систему цілей та засобів їх досягнення тієї чи іншої держави у різних сферах суспільного життя всередині країни [7, с. 496]. Відтак можна виділити правову, соціальну, економічну, культурну та інші підвиди внутрішньої політики.

С.Д. Гусарев під правовою політикою держави пропонує розуміти вид або сферу державної діяльності, що здійснюється з використанням правових засобів та процедур з метою забезпечення ефективної дії права як універсального засобу регулювання суспільних відносин, реалізації суб'єктивних прав та обов'язків в ім'я ствердження ідеалів справедливості та свободи певного суспільства [8, с. 45].

О.В. Минькович-Слободяник вказує на те, що правова політика є особливим видом політики, що ґрунтується і виникає в сфері права, при цьому об'єктивно потребуючи впорядкування з боку публічної влади. Вона є самостійним політико-правовим феноменом, особливим видом політики держави, формою реалізації політичного курсу держави з власною складною внутрішньою структурою [9, с. 21].

Правову політику можна класифікувати за різними критеріями, наприклад, залежно від галузей права, залежно від мети здійснення, залежно від рівня реалізації, залежно від сфери дії тощо.

Варто підтримати позицію П.Л. Фріса, який обґрунтовуючи необхідність розроблення Концепції правової політики України, виокремлює такі сфери правової політики, як: державного будівництва, правового регулювання цивільних і господарських відносин, боротьби зі злочинністю та інші [10, с. 123].

Політика у сфері боротьби зі злочинністю, будучи складовою загальної правової політики держави, включає в себе комплекс заходів від профілактики і запобігання злочинів до виконання покарань.

П.Л. Фріс політику у сфері боротьби зі злочинністю визначає, як вироблену Українською державою генеральну лінію, що визначає основні напрями, цілі і засоби впливу на злочинність шляхом формування кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, регулювання

практики їх застосування, а також розробку й реалізацію заходів, направлених на попередження злочинів. Як магістральний напрям діяльності держави по боротьбі зі злочинністю вона складається з кількох елементів – кримінально-правової політики, кримінально-процесуальної політики, кримінально-виконавчої політики та кримінологічної (профілактичної) політики [11, с. 32].

Отже, кримінально-виконавча політика, в свою чергу, є одним із елементів, а також завершальною ланкою та кінцевим етапом у системі такого складного політико-правового явища, як політика у сфері боротьби зі злочинністю.

Водночас, зважаючи на існування такого терміну, як «пенальна політика», під якою розуміють інституційний вимір правової політики держави у сфері протидії злочинності, який має своїм предметом мету, оптимальні вид і розмір покарання за злочин, розробляє положення щодо призначення та звільнення від покарання та його відбування, формує засоби запобіжного впливу на злочинність під час реалізації покарання та знаходить своє відображення в нормах кримінально-правового, кримінально-виконавчого, кримінально-процесуального й кримінологічного законодавства і практиці їх застосування [12, с. 40], одним із напрямів пенальної політики можна виділити кримінально-виконавчий, який встановлює шляхи досягнення мети покарання, передбачає основні засоби виправного впливу на засуджених, порядок і умови відбування тих чи інших видів покарань, порядок звільнення від відбування покарання, тобто деталізує положення кримінально-правової сфери в питанні виконання покарання [13, с. 72].

Таким чином, можна стверджувати, що кримінально-виконавча політика є також складовою пенальної політики в частині регулювання відносин у сфері виконання покарання.

У підручниках та в юридичній літературі немає єдиної точки зору щодо визначення поняття цієї складової політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Відтак кримінально-виконавчу політику часто називають політикою у сфері виконання покарань, виправно-трудою політикою, пенітенціарною політикою, тюремною політикою тощо.

Традиційно відповідно до найменування галузі законодавства вона мала назву «виправно-трудова політика». Але цей термін після внесення змін на початку 90-х років у систему покарань перестав відповідати своєму змістові, оскільки із виправно-трудового законодавства виключені вислання і заслання, призупинені такі види кримінально-правового впливу, як умовне засудження до позбавлення волі, умовне звільнення з місць позбавлення волі з обов'язковим залученням до праці. Сьогодні з точки зору чинного законодавства заходи виправно-трудового впливу в повному обсязі застосовуються лише при виконанні позбавлення волі. Отже, норми чинного виправно-трудового законодавства носять переважно кримінально-виконавчий характер. Крім того, найменування «виправно-трудова політика» і відповідна галузь права орієнтують, у першу чергу, на залучення засуджених до праці при виконанні кримінальних покарань. Між тим, попередня історія системи місць позбавлення волі засвідчила, що ідея використання праці засуджених значною мірою дискредитувала себе [14, с. 7–8]. А у зв'язку з прийняттям Кримінально-виконавчого кодексу України 11 липня 2003 року відбулася трансформація виправно-трудового законодавства у кримінально-виконавче законодавство і відповідно проведено перехід від виправно-трудої політики до кримінально-виконавчої. Слід відзначити, що змінилася не

лише назва політики у сфері виконання покарань, а відбулася зміна змісту та завдань такої політики.

Як зазначають автори підручника «Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини» за загальною редакцією професора О.М. Литвинова та професора А.Х. Степанюка, стосовно напрямку діяльності держави у сфері виконання кримінальних покарань слушним є вживання терміна «політика у сфері виконання кримінальних покарань», бо він є більш містким, аніж «кримінально-виконавча політика», бо не обмежується застосуванням державного примусу. Політика у сфері виконання покарань визначає цілі, принципи, стратегію, напрями діяльності органів та установ виконання покарань, її основні форми та методи [15, с. 21].

З огляду на вищезазначене пропонується «політику у сфері виконання кримінальних покарань» визначити як ті принципи і цілі, які держава запроваджує в життя при створенні і застосуванні норм кримінально-виконавчого права, визначенні цілей, принципів, стратегії, напрямів діяльності органів та установ виконання покарань, їх основних форм і методів [15, с. 23].

Необхідно підтримати позицію В.В. Кондартішиної, яка вважає, що терміни «кримінально-виконавча політика» й «політика у сфері виконання кримінальних покарань» є термінами-синонімами, що відображають суть і зміст одного й того ж явища, пов'язаного з формуванням, закріпленням і реалізацією мети кримінального покарання та завдань кримінально-виконавчої діяльності суспільства і держави в цілому та її уповноважених органів і установ виконання покарань, зокрема, а тому вживаються у наукових термінах по-різному, залежно від того, який автор є прихильником того чи іншого терміна [16, с. 19].

Крім того, зважаючи на існування галузі «Кримінально-виконавче право» в системі права України, а також з огляду на назву основного спеціального нормативно-правового акту, який є не лише регулятором кримінально-виконавчих відносин, а й основним джерелом кримінально-виконавчої політики, можна стверджувати, що термін «кримінально-виконавча політика» є більш вдалим і прийнятним, а тому його слід використовувати для означення цієї складової політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Окремі автори кримінально-виконавчу політику іменують «кримінально-виконавчою політикою у сфері виконання покарань» [17, с. 24; 18, с. 126].

Слід зазначити, що таке формулювання назви є некоректним, оскільки містить у собі тавтологію, тобто повторення, оскільки кримінально-виконавча політика – це і є політика у сфері виконання покарань.

Поняття «тюремна політика» використовувалося в царській Росії, коли основними установами, які реалізовували покарання у вигляді позбавлення волі, були тюрми [1, с. 122].

Політику у сфері виконання покарань того історичного періоду часу у своїй п'ятитомній праці «Історія царської тюрми» детально дослідив відомий російський учений Н.М. Гернет. Він зазначав, що тюремна політика – дуже важлива частина кримінальної політики, а ця остання тісно і нерозривно пов'язана зі всією загальною політикою держави [19, с. 7].

Порівнюючи зміст понять «кримінально-виконавча політика» та «пенітенціарна політика», можна зробити висновок, що ці поняття не є тотожними.

Як слушно зазначають В.В. Коваленко та О.Г. Колб, якщо проаналізувати чинне кримінально-виконавче законодавство України як нормативно-правовий вияв політики у сфері виконання покарань, то слід констатувати, що його зміст не є тотож-

ним із пенітенціарною політикою, а отже, це варто враховувати у різних аспектах кримінально-виконавчої діяльності, включаючи її наукову складову [20, с. 263].

Кримінально-виконавча політика, будучи складовою загальної політики у сфері боротьби зі злочинністю, на підставі норм кримінального права визначає основні напрями правотворчої діяльності держави і правозастосовчої діяльності відповідних державних органів у сфері реалізації кримінального покарання [21].

Тобто, кримінально-виконавча політика охоплює діяльність державних і громадських органів, що стосується виконання всієї системи покарань, визначеної Кримінальним кодексом України.

Визначаючи зміст поняття «пенітенціарна політика», необхідно звернути увагу на етимологію поняття «пенітенціарний». Так, у словнику іншомовних слів під цим поняттям розуміється той, що стосується покарання, головним чином кримінального [4, с. 511].

Г.О. Радов під пенітенціарною політикою розумів самостійну галузь державно-правової діяльності уповноважених на те суб'єктів соціального управління з визначення обов'язкових до виконання ідей, принципів, доктринальних положень, установок, вимог, цілей і завдань у сфері забезпечення каяття осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, що відповідали б законам і закономірностям соціалізованої особистості, збалансовано забезпечували задоволення законних прав та інтересів людини, громадянина, суспільства і держави [22, с. 12–13].

Г.О. Радов у своїх дослідженнях навіть пропонував поняття «кримінально-виконавча політика» замінити на «пенітенціарну політику», розмежовуючи ці поняття. У підготовленій ним доктринальній моделі Закону «Про пенітенціарну систему України» він обґрунтовував основні форми, методи й засоби реалізації саме пенітенціарної, а не кримінально-виконавчої політики України [23, с. 11–52].

О.В. Романенко вважає, що пенітенціарна політика – це система офіційних положень, в яких визначаються принципи, цілі, завдання і форми діяльності суб'єктів соціального управління в сфері виконання покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства. Дана політика передбачає комплексне вирішення проблем реалізації пенітенціарної функції держави [24, с. 13]. А під пенітенціарною функцією вчений розуміє напрямок діяльності держави, покликаний забезпечити виконання кримінальних покарань, пов'язаних із ізоляцією від суспільства, створення умов для каяття засуджених, їх виправлення і ресоціалізації. За рахунок реалізації даної функції суспільство повинно отримати після відбування покарання безпечну і здатну до суспільного життя людину [24, с. 10].

Тому можна зробити висновок, що пенітенціарна політика є вужчим поняттям, ніж кримінально-виконавча політика, оскільки визначає напрями діяльності щодо виконання покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства. У свою чергу кримінально-виконавча політика є ширшим поняттям і охоплює не лише політику у сфері виконання покарань, пов'язаних із ізоляцією від суспільства (пенітенціарну політику), але й політику у сфері виконання покарань, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства.

Висновки. На основі проаналізованого вище, пропонуємо поняття «кримінально-виконавча політика» розглядати у вузькому та широкому розумінні. Так, у вузькому значенні «кримінально-виконавча політика» – це напрямок (лінія) діяльності Української держави у сфері виконання покарань. У широкому значенні поняття «кримінально-виконавча політика» можемо сформулювати, як складову частину політики у сфері боротьби зі злочин-

ністю, яка визначає напрямок діяльності відповідних органів державної влади та громадських організацій у сфері виконання покарань, а також встановлює принципи, форми, завдання та зміст цієї діяльності.

Література:

1. Городинец Ф.М. Уголовно-исполнительная политика Российской Федерации и ее современные тенденции / Ф.М. Городинец // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2012. – № 1 (53). – С. 121–125.
2. Горбач О.Н., Демчишак Р.Б. Політологія: навчальний посібник. – Львів: ЛДНТУ ім. В. Чорновола, 2011. – 264 с.
3. Політологія: підручник / М.П. Требін, Л.М. Герасіна, І.О. Поліщук та ін.; за ред. М.П. Требіна. – Х.: Право, 2013. – 416 с.
4. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К.: головна редакція Української радянської енциклопедії, 1977. – 776 с.
5. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубчинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2009. – 1008 с.
6. Юридична енциклопедія: [в 6 т.]; редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Т. 4. – К.: вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2002. – 720 с.
7. Юридична енциклопедія: [в 6 т.]; редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Т. 1. – К.: вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. – 740 с.
8. Гусарев С.Д. Про зміст категорії «правова політика держави» / С.Д. Гусарев // Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Правові реформи в Україні: проблеми та перспективи», частина 1. – 16 жовтня 2013 р. [Текст] – К.: Національна академія внутрішніх справ. – 2013. – С. 44–45.
9. Минькович-Слободяник О.В. Види правової політики / О.В. Минькович-Слободяник // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 21–24.
10. Фріс П.Л. До питання про Концепцію політики у сфері боротьби зі злочинністю / П.Л. Фріс // Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 груд. 2012 р.) / за ред. О.М. Рудневої, д. ю. н., проф. – К.: НІСД, 2013. – С. 122–126.
11. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08. / Фріс П.Л. – К., 2005. – 440 с.
12. Литвинов О.М. Інститут покарання в кримінальному праві України: навчальний посібник / О.М. Литвинов, Є.С. Назимко // за заг. ред. проф. О.М. Литвинова. – Донецьк: вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2013. – 214 с.
13. Гребеньков Г.В., Палій М.В., Назимко Є.С. Пенальний вимір правової політики держави у сфері протидії злочинності / Г.В. Гребеньков, М.В. Палій, Є.С. Назимко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 1 (17). – С. 68–73.
14. Курс кримінально-виконавчого права України: Загальна та Особлива частини: навч. посібник / О.М. Джу́жа, В.О. Корчинський, С.Я. Фаренюк, В.Б. Василець; за заг. ред. О.М. Джу́жи. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 304 с.
15. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини: підручник / О.М. Литвинов, А.Х. Степанюк, І.С. Яковець, К.А. Автухов, А.П. Гель, С.В. Лосич, Є.С. Назимко; за заг. ред. д. ю. н., проф. О.М. Литвинова та д. ю. н., проф. А.Х. Степанюка. – К.: ВД «Дакор», 2015. – 632 с.
16. Кондратішина В.В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08. / В.В. Кондратішина – Львів, 2009. – 275 с.
17. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавче право України: підручник. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 352 с.
18. Глибін С.М. Кримінально-виконавча політика у сфері виконання покарань / С.М. Глибін // Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2015 р.) – К.: Ін-т крим.-викон. служби, 2015. – С. 126–128.
19. Гернет Н.М. История царской тюрьмы. Том 1, изд. второе, доп. и пересмотр / Н.М. Гернет. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1951. – 302 с.
20. Коваленко В.В., Колб О.Г. Про проблеми використання в кримінально-виконавчому праві України деяких термінів і понять / В.В. Кова-

- ленко, О.Г. Колб // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 3. – С. 259–266.
21. Фріс П.Л., Бучко М.Б. Основні напрями кримінально-виконавчої політики України на сучасному етапі державотворення / П.Л. Фріс, М.Б. Бучко // Часопис Національного університету «Острозька академія» // Серія «Право». – 2010. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док. : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n1/10fplsed.pdf>.
22. Радов Г.О. Першочергові проблеми пенітенціарної політики України на сучасному етапі / Г.О. Радов // Проблеми пенітенціарної теорії та практики. – Бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – Київ: РВВ КІВС, 1996. – С. 12–17.
23. Радов Г.О. Доктринальна модель Закону «Про пенітенціарну систему України» / Г.О. Радов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : Бюл. Київ. ін-ту внутр. справ. – К., 1997. – № 1 (2). – С. 11–52.
24. Романенко О.В. Пенітенціарна функція демократичної правової держави та роль громадянського суспільства в механізмі її реалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»/ О.В. Романенко. – К., 2004. – 21 с.

Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Об определении понятия «уголовно-исполнительная политика»

Аннотация. Статья посвящена исследованию уголовно-исполнительной политики как составной части политики в сфере борьбы с преступностью и определению ее понятия.

Ключевые слова: политика, политика в сфере борьбы с преступностью, уголовно-исполнительная политика, тюремная политика.

Kernyakevych-Tanasiychuk Yu. Regarding definition of «penal policy»

Summary. The article investigates penal policy as part of policy in fight against crime and definition of concept.

Key words: politics, politics in fight against crime, penal policy, prison policy.